

BERNINK EN „NATURA DOCET”

door

H. KRUL

Voor vele beoefenaren van de geologie, vaklieden zowel als liefhebbers, is Denekamp een soort bedevaartplaats geworden. Niet in de zin natuurlijk, dat daar elk jaar een processie van aardkundigen door het dorp trekt op een bepaalde datum, die dan misschien gewijd zou moeten zijn aan Barbara, de patrones van de kanonniërs, van de mijnwerkers en dus ook van de geologen, maar wel, dat — en dit mag zeker wel als iets bijzonders worden aangemerkt — menigeen, die zijn eerste kennis bij Meester Bernink heeft opgedaan, toch op gezette tijden terugkeert naar de plaats, waar dit is geschied, naar het museum „Natura Docet”.

Menigeen ook, die dit na verloop van vele jaren doet, zal er veel veranderd vinden. Er zijn veranderingen ten kwade geweest, maar die tijden zijn gelukkig voorbij — we denken hierbij o.a. aan de gedwongen evacuatie, toen het gebouw tijdens de bezetting voor andere doeleinden werd gerequireerd. Met het gevolg natuurlijk, dat er wel enkele verliezen werden geleden.

Maar men zal er veel vertrouwde zaken terugvinden — de museumbel heeft nog niets van haar huiselijke klank verloren en de bamboepijpjes van het gamelan-orkest boven klinken nog even welluidend als vroeger, als de zoveelste groep bezoekers daar is aangeland. En er is nog veel meer ten goede veranderd — dit gouden jubelaar is gereede aanleiding geweest om het museum, dat wel een wat gezapig burgerbestaan dreigde te gaan leiden, behoorlijk wat leven in te blazen. Op het moment, dat we dit schrijven, zijn bekwame mannen nog steeds druk bezig met het toedienen van allerlei injecties, en de resultaten daarvan zijn allengs zichtbaar geworden. Voor de gaande en komende man heeft zich dit vooral gemanifesteerd in de (wel wat kleine) directeurswoning, die aan de zuidwestzijde naast het „oude” gebouw is verrezen en middels een bekoorlijke pergola hiermede één geheel is gaan uitmaken.

Door die nieuwbouw is veel ruimte vrijgekomen in het museum, waarvan het woongedeelte — we mogen daarbij beslist niet verzwijgen dat de familie Bernink (vader, moeder en vijf dochters) hier samen heel veel lief en leed heeft gedeeld — nu ook bij de „bedrijfsruimte” is getrokken. En aan de andere zijde is zo maar een verdieping boven op de bestaande geologiezaal van 1936 geplaatst — eveneens een verandering van grote betekenis. Enfin, al die veranderingen moet men zelf op zijn gemak komen zien.

Daarbij heeft de afdeling geologie, die steeds zo'n grote plaats in Meesters hart heeft ingenomen, deze ruime plaats in het museum behouden. Zij is zelfs met vier expositieruimten dominerend geworden, en bovendien wordt meer dan voorheen een belangrijk accent gelegd op de wetenschappelijke beoefening van het vak, dat ons NGV-leden zo na aan het hart ligt. Denk niet, dat de amateurs „buitenspel” worden gezet! Ieder komt aan zijn trekken — de stelregel „met het aanwezige materiaal wordt gewoekerd” is door dochter-directrice Heleen ongewijzigd van haar vader overgenomen.

Met een gerust hart kan men dus, ook na lange afwezigheid, terugkeren naar

het oord, vanwaar zoveel goeds voor de stenenliefhebbers is uitgegaan. In die zin zal Denekamp dan zeker — en niet alleen voor de geologen — een soort bedevaartplaats blijven, en waarom ook niet?

Als we ons in de persoon van Johannes Bernardus Bernink verdiepen, grijpen we onwillekeurig naar al het werk, waarin hij veel van zijn ontzaglijk rijke leven heeft opgetekend. Er was een tijd, dat hij geen excursie kon maken, of enkele dagen later stond dit op de een of andere wijze te boek, in de vorm van krante-artikelen, tijdschriftbijdragen en ook boeken. Een rijk leven inderdaad — hij genoot van elke zorgeloze zwerftocht, onverschillig of het naar de Lutte was, naar de Ochtruper Berg, naar Holzmaden, Gerolstein of Idar. Ja, een doodgewone wandeling op een druilerige novembermiddag naar Singraven, waar hij een opgezette vogel bracht, werd voor ons beiden een onverwacht avontuur, omdat bij het watermolencafé juist een kar vol prachtig schoon Rijngrint voor „het zitje buiten” was bezorgd! De agaاتjes, toen in het grint gevonden, zijn relieken geworden, tastbare herinneringen aan een wandeling met Meester, die ons heel veel kon vertellen van moeder Aarde en dit altijd graag deed.

Vertellen, dat kon hij! In woord en geschrift — voor ons ligt een brief, die Meester in 1937 schreef aan een liefhebster „ergens in Nederland”. Het gaat over bergkristal, en we kunnen niet beter doen dan hem zelf aan het woord laten:

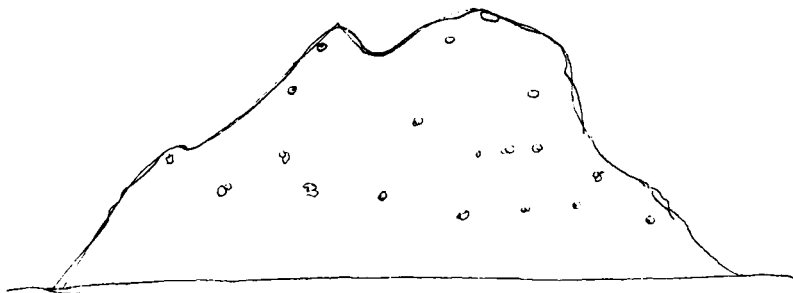
„Bergkristal (= Zandkristal) ontstaat diep in de bergen uit gesmolten zand, dat opgelost is in water. Kan heden ten dage nog ontstaan, maar daar zullen de mensen na duizenden jaren pas bij kunnen komen. Immers, de rotsen boven die kristallen moeten eerst verweren, dan komt men hoe langer hoe dichter bij de *nesten* van Bergkristal.

Bergkristal ontstaat hier en daar in holten (blaasruimten) van de bergen. Bij het graven van de Simplontunnel zijn kristallen te voorschijn gekomen welke 1 meter lang waren en een *been dik*. De grootste en helderste kristallen laat men op 't ogenblik met dynamiet springen in Brazilië. Er zijn daar rotsen (bergen) waar vrij veel „*nesten*” (= kristalgroepen) in voorkomen.

Door de rotsen te laten springen, kan men bij het bergkristal komen. In Jena worden er o.a. kostbare lenzen van geslepen, o.a. voor de hoogtezon-lampen en optische instrumenten.

Gehele bergen vindt men *niet* van kristal, altijd maar hier en daar een klonter. Zie tekening.

Verweert de berg, dan komen hier en daar de kristalnesten (de rode cirkeltjes) te voorschijn. Ik heb een groot stuk van een paar kilo, dat aan den voet van een berg in de W.-Alpen door het gletsjerijs van boven is meege-

Museum „Natura Docet” in 1936.

sleept en onder aan den voet van de gletsjer in de eindmoraine is teruggevonden.

In de grotten van Han en Remouchamps, van Rübeland enz., vindt u wel kalkkristallen (= calciet) maar geen *zand*kristallen.

Ze kunnen in allerlei kleuren voorkomen b.v. paars — dan heten ze amethyst; bruin, geel of zwartachtig: dan noemt men ze rookkwarts of rooktopaas. Ook roze of rood komt voor — ook daarvoor zal wel een naam zijn.

Bergkristal is dus steeds zeldzaam, omdat men het *nooit* als bergen aantreft.

Is het u nog niet duidelijk vraagt dan nog maar eens.”

Een merkwaardige combinatie van nieuwe en oude spellingswijze, deze brief. We hebben hem ongewijzigd overgenomen, met de toen ongetwijfeld „moderne” schrijfwijze bij de open lettergrepen en de daarentegen conservatief aandoende naamvalsuitgangen (*den* voet). Bernink was aanhanger van een eenvoudige schrijfwijze en droeg deze gedachte uit, waar hij maar kon, behalve op school uiteraard! We citeren in dit verband uit zijn boekje „Ons Dinkelland”:

„Hoewel overtuigd voorstander van de Vereenvoudigde Spelling, heb ik, wegens technische moeilijkheden op de drukkerij, van mijn plan ze in dit boek toe te passen, moeten afzien.”

Ook dat is wel verleden tijd geworden!

Zoals Meester Bernink voor groot en klein kon vertellen over planten, paddestoelen, vogels en stenen, zo keuvelt hij ook op de hem eigen gemoedelijke wijze over zijn eigen leven. Niet om zijn persoon op de voorgrond te schuiven, maar om een soort belijdenis af te leggen voor de instelling, waarvan hij de geestelijke

vader is geweest — een „oratio pro domo”, zoals hij zelf zegt, ten bate van het museum.

Dat is herhaalde malen gebeurd, in „Ons Dinkelland” en in „Natura”, in het Dinkellandnummer, dat nu al bijna dertig jaren geleden werd uitgegeven ter gelegenheid van het Pinkstercongres van de (toen nog niet „Koninklijke”) Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, in genoemd jaar te Denekamp gehouden. Wat hij toen over zichzelf schreef, hebben we met veel genoegen gelezen en meer dan eens herlezen. Meester zelf staat er bij vereeuwigd, vergenoegd kijkend uit de eerbiedwaardige omlijsting van het grijzende puntbaardje, en het is alsof hij weer zo begint te spreken:

„Het was in ons huis aan de Brinkstraat een „gemengd bedrijf”. Vader was schoenmaker, moeder moest behalve voor zes kinderen, zorgen voor een koe, een paar varkens en een geit.

Beide ouders werkten hard van de morgen tot de avond. Moeder zorgde daarenboven voor de zieken in de hele buurt. Ik als nummer vier moest vroeg helpen op 't land en ook in de werkplaats van vader: leer kloppen, lapjes aannaaien, en zolen pinnen. Moeder leerde mij de namen der onkruiden, als ik met haar de aardappelen moest wieden. En in ons „Höfken” vlak aan de put met de zwengel stonden als in elk boerentuintje: „Adam en Eva”, „klokskes” en „pionnige”. O ja, de Keizerskronen mocht ik altijd verzorgen. Daar werd een bodemloze mand overheen gestulpt, anders vraten de kippen ze af.

Toen ik 12—13 jaar was kreeg ik een sterke roeping om onderwijzer te worden. Maar 'k mocht niet. Waar zouden de ouders het studiegeld vandaan halen! En wie zou mij kunnen vervangen op 't land? Ik was een sterke boy, die een zware kruiwagen kon kruien!

Maar ik was koppig en hield vol. Ik sprak er over met de Pastoor. Die liet het Hoofd der school komen. Op zekere dag zag ik onze nieuwe Meester met mijn vader praten en daarna mocht het. Ik was toen 15 jaar.

In 1897 werd ik onderwijzer. Langzaam was mijn liefde voor de natuur gegroeid en direct abonneerde ik mij op „De Levende Natuur”, waarvan juist de 2e jaargang begonnen was. Dat zou voortaan mijn lijfblad en mijn gids zijn. Hoe hunkerde ik naar de dag dat een nieuw nummer zou verschijnen. Alles wat daarin stond, deed ik. Werd er over Mossen geschreven: ik zocht, determineerde, droogde, plakte ze in, maakte een mossen-jherarium! Schreef Jaspers over libellen, dan ving ik, determineerde, spande ze. Insektendozen timmerde ik zelf. Ik ving vlinders, doch had geen boeken om de naam te vinden. Ter Haar, Onze vlinders, kwam toen juist in afleveringen uit. Maar.... f 25,—, dat was voor mij een kapitaal. f 25,— voor één boek, zoveel gaf ik in een heel jaar niet uit. Wel had ik gauw in Denekamp een betrekking gekregen van f 450,— 's jaars, maar.... f 25,—. Maar het moest. Ik kon gelukkig zuinig zijn: rookte niet, kwam niet in een café.

Maar och, die eerste vlinderdozen. Ze sloten niet goed en na een jaar was de „mot” er in en moest ik weer van voren af aan beginnen. Met schade en schande wordt men wijs.

Ik leerde 't opzetten van vogels. Dit bracht mij vanzelf tot nadere bestudering der verschillende soorten. De zang leerde ik als een der beste herkenningsmiddelen waarderen.

Door kleine stukjes in De Levende Natuur, en doordat ik mij bij Heukels had opgegeven als onderzoeker voor deze streek, werd de aandacht op Denekamp als een rijk plantenoord gevestigd. Mijn verzamelingen groeiden met de dag. Al mijn vrije tijd besteedde ik aan natuuronderzoek, aan prepareren en bewaren. Collega's uit de buurt kwamen kijken; Prof. Hugo de Vries kwam met studenten. Later Prof. Went, Wichmann, Dr. Joha. Westerdijk en Dr. H.

"NATURA DOCET"
MUSEUM VOOR PLANT-
DIER- EN DELFSTOFKUNDE

DAGELIJKS GEOPEND

TELEF. No. 325

GIRO No. 92107

DENEKAMP, 11 Oct 1937

Heer geacht Mannover.

Als antwoord op uw vragen het volgende
Bergkristal (= Landkristal) ontstaat diep in de bergen
uit gesmolten sand, dat opgeld is in water
kan komen ten dage nog ontstaan, maar daar zullen
menschen nu denkenden jaren pas bij kunnen komen
Immers, de rotsen boven die kristallen moeten eerst ver-
wezen, dan komt men dan langer hoe dichter bij de
nesten van Bergkristal -

Burger uit Groningen met de afd. Groningen der Nederl. Natuurhist. Ver. Ik moest laten zien, wat ik verzameld had. Gidsen moest ik naar de Achterhof, naar Austiberg enz. Men leerde de nog wilde, ongeschonden natuur van Denekamp waarderen. E. Heimans kwam. Jacob, zijn zoon, mocht mee, omdat het de laatste keer was, dat het nog voor half geld kon. Hij schreef over zijn tocht in „De Levende Natuur”: geweldige reclame!

't Liep om 1909. Ik schreef in „Tubantia”, Enschede over bloemen en vogels. De liefde voor de Natuur begon te ontwaken. Meerdere kijkers kwamen naar mijn groeiende collecties, die in verschillende vertrekken van 't huis waren opgeborgen. Dat kon zo niet langer. Dat vertelde ik aan Heimans. Er moet een zaaltje wezen, waar ik alles kon tentoonstellen en de bezoekers ontvangen. Maar dat kost geld en *dat* had ik juist niet.

„Schrijf er een stukje over in „De Levende Natuur”, wij zullen er wel een woordje bij doen”, zei Heimans. En aldus geschiedde. Ook Prof. de Vries gaf er zijn oordeel over. Daarna F. W. Craandijk te Amsterdam.

Een f 1100,— kwam bijeen. De architect had gratis tekening en bestek ontworpen van een gebouwtje 4×8 M., dat aan ons huis in de Brinkstraat zou gebouwd worden. Beneden één zaaltje en werkplaats, boven onder de kap de grote zaal 4×8 M. Daar zouden kasten komen met vogels en dieren, lage vitrines voor vlinders, kevers, libellen, daaronder schuifladen met stenen, nesten en eieren, schelpen enz. Op 't einde aan de dwarsmuur de boekenkast. Dan werd de aanbesteding gehouden. Laagste inschrijver f 2500,—. Mijn hemel. En ik had maar f 1100,—. Wat nu? 't Is niet te duur, zegt de architect. Gunnen en bouwen! Ja, maar die f 1400,—? Och, die kun je met borgen wel lenen bij de Boerenleenbank. Aldus geschiedde en op 2den Pinksterdag 1911 had de feestelijke opening plaats.

Het aantal leden steeg van 250 tot nu ruim 500. Ze zijn over 't hele land verspreid. Reeds in 1914 werden twee kamers van het aangrenzende woonhuis als museum-lokaliteit ingericht. Toch bleek alles veel te klein. 't Ergste was als er een groot gezelschap kwam, een 50 man b.v. Dan moest de helft buiten blijven staan, of een wandelingetje maken tot de eerste helft klaar was....

Er werd aan de bezoekers uitleg gegeven, ook nu nog, en daaraan dankt „Natura Docet” zijn populariteit en zijn belevende kracht.”

Niet zo heel lang na die feestelijke opening reeds moest de directeur van Nederlands eerste streekmuseum schrijven, dat het nieuwe gebouw te klein was: „Ik vermoedde niet, dat het jongske van alle kanten zo gevoed zou worden, dat reeds na twee jaren het broekje te klein bleek.”

Na de eerste wereldoorlog werd een nieuw ontwerp gemaakt en het resultaat daarvan kwam in 1922: het tegenwoordige gebouw aan de ingang van het dorp, temidden van een omgeving die door toedoen van Meester Bernink zoveel mogelijk in haar „oorspronkelijke” natuurstaat werd gehouden. Het zeldzame blauwborstje — hij vermeldde het steeds met grote voldoening — broedde op luttele meters van het gebouw. Na de eerste uitbreiding in 1927 werd in 1936, met het vijftientig-jarig bestaan, de nieuwe geologiezaal geopend. Burgemeester J. L. C. van der Heyden ontsloot de deur en Bernink mocht als eerste binnentreden! Meesters verdiensten werden in hetzelfde jaar officieel geëerd met zijn benoeming tot ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Bernink — de geoloog. Hij is niet alleen geoloog geweest; we zouden een scheef beeld geven, als we hem uitsluitend over geologische onderwerpen aan het woord laten. Hij was als Heimans en Thijssse (Heimans vooral!) een veelzijdig bioloog. Met Heimans had hij dit gemeen, dat de geologie langzamerhand een

heel grote plaats onder de door Bernink met zoveel liefde en enthousiasme beoefende natuurwetenschappen ging innemen. Heimans had net op tijd de juiste opvolgers gekweekt, en Bernink was er één van. We kunnen bij al zijn veelzijdigheid wel zeggen, dat hij vóór alles geoloog was. . . . en we laten hem weer even over een geologisch onderwerp aan het woord (Ons Dinkelland, 1e druk, 1916):

„Wat moet het een heerlijk gevoel zijn voor de Hollanders, die altijd op de alluviale klei-, veen- en duingronden wandelen, hier in het oosten van Twente oude antieke grond onder de voeten te krijgen. Je loopt hier over het oude tertiair, dat in Holland wel een 200 meter onder de oppervlakte ligt. Een half uur zuid-west van Denekamp kan men aan een beekje prachtig de scheiding zien tussen oligocene klei en de veel jongere keileem. Men kan er zien, hoe het diluvium met een ondergrond van rolstenen op het tertiair rust.

Ik ga graag naar de klei in de Lutte. Het is nog geen half uur fietsen en als je er eenmaal bent, is er telkens weer zoveel te leren en genieten, dat je altijd zwaar beladen huiswaarts keert.

Je bent er zo echt in je knollentuin. Hoog op een vooruitstekende heuvel geklommen hebt ge een prachtig vergezicht op de bruine heide van Volthe en Rossum. En verder naar het noorden, aan de blauwende horizon welven zich de bergen van Oostmarsum met hun groene of goudgele korenvelden, al naar gelang van het jaargetijde, waarin de natuur verkeert. . . .

De gele keileem, die de gletsjers over de oude blauwe zeekeibergen hebben neergestrooid, roept een flora te voorschijn, die voor de rijkste plekken van Zuid Limburg niet hoeft over te doen. . . .

„. . . . Hier vlak aan je voeten gaapt een steile afgrond. Beneden werken stoere mannen in blauwe en bonte boezeroenen geweldige kleibonken los, gooien ze op kipkarretjes en laten ze — helling af — naar de fabriek glijden. In reuzentrommels worden daar de bonken fijngemalen en verfatsoeneerd tot stenen en pannen.

Ik ken die mannen en zij kennen mij. Ik versta hun taal, zij weten wat ik kom zoeken. Stenen, gipskristallen, markasietknollen, „kleimannetjes“, zo noemen ze de gips- en ijzerconcreties, die op sommige plaatsen veelvuldig uit de kleiwand steken. En verder, als een groot verlangen: schelpen. Zij zijn er vooral in de onderste lagen, doch zeldzaam. Ik betaal er graag een stuiver per stuk voor. Vooreerst platte *Leda's* (*Leda deshayesiana*), dan slakkenhuisvormige, die ik geen naam weet te geven.

Vele zijn met pyriet omkorst of totaal ingebakerd. Enkele komen vrij gaaf te voorschijn. Die berg je voorzichtig op in een lucifersdoosje. Een der arbeiders kwam er mij eens een tiental brengen met grote kwartsheldere gipskristallen. Ik bagger nog wat rond door de vieze klei, die hoog tegen je schoenen aankleeft, neem nog een paar brokken witte kalksteen mee, met vlakken, die een gouden overtrekje van pyriet vertonen, zeg mijn vrienden adjus en werk mij tegen de helling op, waar de keileemlaag met zijn rolstenen op het tertiair rust. De scheiding is aan de helling keurig te zien.

Een tiental passen door het kreupelhout gedrongen en je staat voor een diepe kuil „de grintgroeve van Palthe“. Dat is voor mij als een schatkamer, als een Museum van Oudheden. . . .

Op deze meeslepende wijze beschreef Bernink een geologische zwerftocht door de Lutte, in de tijd, dat daar „nog wat te doen“ was, m.a.w. dat er voor de liefhebbers wat te halen was. Maar dat is nu 45 jaren geleden. . . . waar toen in de kleigraverijen van Dalhuis en Nieuwenhuis de stoere mannen in boezeroenen werkten, is nu bos met een weelderige ondergroei op diezelfde keileembodem,

en van de steenfabrieken zijn met enige moeite hier en daar nog wat bemoste fundatiebrokken te vinden. Ook de groeve van Palthe is reeds lang „ter ziele”, en de door Bernink beschreven blauwe zeeklei van het Tertiair (Midden-Oligoceen) is bij toeval eens ontsloten geweest in een geweldige krater, toen in het voorjaar van 1945 een Duits munitie-depot was gebombardeerd. . . .

Sedert Bernink belangstelling voor de aardkorst kreeg, is deze onverflauwd gebleven, en de verzamelingen op dit gebied in Natura Docet getuigen ervan — ze behoren tot de rijkste streekcollecties in ons land. Nog belangrijker dan dit alles was het enthousiasme dat hij op onnavolgbare wijze op veel jongeren heeft weten over te dragen. Hij kweekte verzamelaars en daarmee menig deskundige van naam.

Zo gedijde het werk van de eenvoudige dorpsonderwijzer, die hij altijd is gebleven. Berninks publicistische activiteit hield hiermee gelijke tred.

Veel artikelen in het dagblad Tubantia, in De Levende Natuur en andere tijdschriften getuigen ervan; zijn boekje „Ons Dinkelland”, dat we reeds enkele malen hebben genoemd, mag de kroon op meesters werk worden genoemd. Voor de amateur-geologen schreef hij „De keien onzer heiden” en met P. van der Lijn verzorgde Bernink het eerste populaire boek over de bodem van ons land. En er kwamen verzamelaars, alom in het land — de belangstelling voor de „dode stenen” was ontwaakt!

Schreef hij nog in de dertiger jaren op klagende toon: „Verzamelaars zitten in het gehele land. Hoe jammer, dat ze niet tot één bond verenigd zijn” — hij heeft het ook nog mogen beleven, dat betrekkelijk kort na de tweede wereldoorlog de door hem zo vurig gewenste „bond” tot stand kwam. Berninks laatste van de vele artikelen, die hij over geologische onderwerpen heeft geschreven, verscheen in het eerste nummer van het tijdschrift van de Nederlandse Geologische Vereniging, toen nog „Publicaties” geheten. Het heet „De keienklopper” — lezing van harte aanbevolen!

Bernink is op de eerste Paasdag van 1954 op 76-jarige leeftijd overleden. Zijn werk is in vertrouwde handen overgegaan. Heleen, zijn dochter, beheert nu de collecties die nog steeds groeiende zijn en ook een voortdurend toenemende belangstelling trekken. Dat het museum met zijn tijd meegaat, bewijzen recente aanwinsten als de collectie mineralen onder een fluorescentielamp, het fraaie oliewinningspaneel dat enkele jaren geleden door de N.V. Nederlandse Aardolie Maatschappij werd geschonken, en de thans gaande reorganisatie, die menig liefhebber en vakman straks met bewondering zal vervullen. Dat alles en nog oneindig veel meer is gegroeid uit de liefde van één man — Meester J. B. Bernink, de stichter van het nu „gouden” museum „Natura Docet”, dat zich stellig niet in de laatste plaats weet geschraagd door zijn en onze „bond”, de Nederlandse Geologische Vereniging.